

GÖRÖG MÁRTA

Antigoné - a személyiségi jog keresztmetszetében*

„Az emberi viselkedést bizonyos mértékig lehet módosítani, de az emberi természetet nem lehet megváltoztatni.”

(A. Lincoln)

Bevezető gondolatok¹

Törő Károly az 1980-as években fogalmazta meg a személyiségi jog örökkön időszerű kérdését: polgári jogunk védi-e általánosságban a személyiséget?² Ez a kérdés ma, a személyiségi jog legújabb fellendülésének időszakában mindinkább időszerű annak ellenére, hogy Szophoklész Antigonéjában már az i. e. 5. században papírra vetette e kérdést, s a kérdés megválaszolásában rejlő „kétségeket”.

Szophoklész a korabeli athéni polgárság eszményét megtestesítő tragédiaköltőként alkotta meg Antigonét, a 120 művéből fennmaradt hét tragédia – a jogot művelők számára is – egyik legértékesebbikét. A kor felfogása, gondolkodása, értékrendje világosan kiolvasható Antigonéból, melyet Szophoklész színházi versenyeken aratott 24 győzelmével együtt Castiglione László a klasszikus Athén eszméinek visszatükröződéseként, a kortársak eleven gondolatainak kifejeződéseként értékelt.³

A kor „vélelmezett” felfogása az istenek íratlan törvénye és a földi rendelet közötti „vitát” az istenek törvénye javára döntötte el, Szophoklész az értékrendet helyezte kövendő példaként a kortársak elé. Személyiségi jogi szemlélettel olvasva a tragédiát, Szophoklész Antigonéja – többek között – olyan jogi kérdéseket feszeget, mely kérdések régtől a személyiségi jog, a személyiségi jogi kutatások mozgatórugói, hiszen az elmúlt

* Jelen tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával, a TÁMOP-4.2.1/B - 09/1/ KONV - 2010 - 0005 projekt keretében íródott.

¹ Szophoklész Antigonéja „többféle olvasatban” örökös megfontolásra készítet bennünket, s más és más értelemben tulajdonítható e remekműnek az „olvasószemüveg optikája” megválasztása okán, hiszen más élményt nyújt egy filozófus, egy jogtörténész, egy római jogász, vagy éppen egy személyiségi joggal foglalkozó jogász számára. Jelen tanulmány – eltérően Simon Attilától – a tragédiának nem jogelméleti, jogtörténeti, irodalomelméleti, hanem személyiségi jogi szempontú értékelésére tesz kísérletet.

² TÖRŐ Károly: A személyiségvédelem buktatói. *Jogtudományi Közlöny*, 10 (1986). 461-467.

³ CASTIGLIONE László: *Az ókor nagyjai*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 164.; A történelmi háttérrel részletesen: SIMON Attila: *A törvény Szophoklész Antigonéjában*. In: *Iustum Aequum Salutare* III., 2 (2007) 74-75.

évszázadok, évtizedek során bizonyosságot nyert: az általános személyiségi jog védelmének, mint általános polgári jogi normának deklarálása nem elégséges eszköz e védelem primátusának érvényesülése szempontjából. Határain, korlátain, érvényesítésének jogosultjain keresztül érthető és érezhető lényege. Mindennek figyelembe vétele mellett tanulmányunkban Antigoné tragédiájának egyes személyiségi jogi aspektusait kívánjuk vizsgálni.

Az Istenek és Kreón törvénye

Kreón felfogásának lényege szerint az egyes állampolgári jogok – mint a személyhez fűződő jog egyes megnyilvánulásai – azok hordozójának nem alanyi jogként sajátja. Az állampolgársági jog eszerint feltételes személyhez fűződő jog. A feltétel tartalmi követelményei földi rendeletben, Kreón által meghozott és kihirdetett rendeletben rejlenek, hiszen a felhatalmazottság szerint Kreón „törvényt tehet tetszés szerint, akár az élőkön, akár a holtakon.”⁴ E rendelet formális értelemben felfogott jogszerűsége Simon Attila szerint a darabban senki által nem kérdőjeleződik meg.⁵ Megkérdőjelezésére nem formai, hanem tartalmi szempontok szerint kerül sor: Kreón törvénye áll szemben tartalmi megközelítésben az Antigoné által követett isteni törvénnyel, Antigoné hitével szemben.

E felfogás szerint Polüneikésznek mindaddig vannak állampolgári jogai, míg hű városához. Hazaárulóként elszakadásával valamennyi jogát, így Kreón kihirdetett rendelete szerint tisztességes elhantoltatáshoz való jogát is elvesztette.⁶

ANTIGONÉ

„Nem megtagadta egyik bátyánktól Kreón
mindünk jogát, a tisztességes elhantoltatást?

Lám, Eteoklészt – törvény és szokás szerint
temette sírba, hogy az Alvilágban is
övezze őt árnyak között a tisztelet.

De Polüneikészt, mert bukott ügyért veszett,
sem eltemetni, sem siratni nem szabad –
így hirdette város-szerte mindenütt:

egy könny, egy rög nélkül heverjen ott a test,
hogy lakmározzon rajta minden dögmadár!

A jó Kreón ilyen parancsot ad neked –
s nekem – ó, hogy torkomra nem forr! – énnekem!

Azonnal itt lesz, s újra fennen hirdeti,
hogy az, ki még nem tudja, tőle hallja és
szívlelje meg tilalmát, mert ha szembe száll:
a nép előtt Kreón agyonköveztetni.

Egy szóig így van! Most hát megmutathatod:
nemes vagy-e, vagy csak nagyok korcs fajzata.”⁷

⁴ SZOPHOKLÉSZ: *Antigoné*. Akkord Kiadó, Budapest, 21. (211-212). Fordította: Mészöly Dezső.

⁵ SIMON Attila: *Antigoné és Kreón törvénye*. *Ókor*, VI/1-2 (2007) 56.

⁶ SZOPHOKLÉSZ, 14. (22)

⁷ Uo. 14. (21-38)

KREÓN

„Ezért tudattam mind e néppel azt, hogy őt
sem eltemetni, sem siratni nem szabad:
heverjen teste hantolatlan, meztelen,
kutyák és hollók undorító koncaként!
Így szól parancsom. Míg hatalmon én vagyok,
egyforma osztályt nem nyer hitvány és derék:
de mindenkit, ki államunkhoz hű marad,
éltében is, holtában is megtisztelek.”⁸

E felfogást el nem fogadva, Antigoné szerint vannak elveszítethetetlen (emberi) jogok (az általános személyiségi jog egyes megnyilvánulásai), melyektől semmilyen körülmények között sem fosztható meg az ember. Polüneikész sem fosztható meg „földi rendlettel” az illő eltemettetés jogától.

ANTIGONÉ

„Testvéremért – s testvéredért! Ha nem követsz;
magam teszem, de el nem árulom hitem.”⁹

Antigoné ezen jogokat, az isteni törvényeknek való megfelelést, az erkölcsi értékrend primátusát testesíti meg, az „istenek íratlan, szent törvényeit”¹⁰ védelmezi a „földi rendlettel”¹¹ szemben az általános személyiségi jog „mindenek feletti”¹² érvényesülését hangsúlyozva.

A tragédia nem csupán e két törvény, illetve a jog és erkölcs konfliktusára épül, hanem az érdek és az érték konfliktusára egyaránt. Iszméné a darab elején Antigoné tervét az „érdekek mezején” elhelyezve szemléli, s ezen érdekek mérlegelését követően dönt akként, hogy nem nyújt testvére számára sem tevőleges, sem lelki támogatást.

ISZMÉNÉ

„Ketten maradtunk: gondold meg, mily büntetés
szakadna ránk, ha most kihívnánk vakmerőn
király urunk hatalmát és ítéletét!
Beláthatod te is, hogy gyenge nők vagyunk,
és férfiakkal szembe szállnunk nem lehet.
Erőseké a jog: miénk a hódolás,
akármilyen keserves is meghajlanunk.”¹²

Iszméné – bár tisztában van Kreón parancsának értékellenes voltával – kezdetben mégis önnön érdekeit/érdekeiket mérlegelve utasítja el Antigoné támogatását. Ez az érdekrend meg is felel a Kreón által megjelenített emberképnek, hiszen Kreón a Karhoz intézett első megnyilvánulásában már arról szól, hogy az anyagi haszon reményében az ember a halállal is dacolni kész.

⁸ Uo. 21. (201-208)

⁹ Uo. 14. (45-46)

¹⁰ Uo. 29. (450)

¹¹ Uo. 29. (449)

¹² Uo. 15. (58-64)

KREÓN

„Az volna sorsa, esküszöm! De sok merész
hasznot remélve szeg tilalmat s rajta veszt.”¹³

Ezzel szemben az Antigoné által hirdetett és önmagának vallott emberkép az önzetlenséget, a szeretetet, a tiszteletet állítja értékrendjének középpontjába: „Az én vezérem szeretet, nem gyűlölet.”¹⁴ Kreón által megtestesített érdekrend az Antigoné által hordozott értékrenddel kibékíthetetlen ellentétben áll. Az érdekrendet vallók önnön hatalmuk fennén hirdetése, vallása mellett nem hallják meg az értékrendet vallók, így a jós Teiresziász bölcs szavát sem. Iszméné személyiségi értékeiben, magatartásában kifejeződő személyiségében helyezi el Szophoklész az istenek törvénye/földi rendeletét, a jog/erkölcs, az érdek/érték konfliktusát, a személyiségi jog védelmének deklarálását. Iszméné a darab elején¹⁵ még fél a földi rendelet megsértésétől, megsértésének következményeitől, később kétségek gyötrik, őrlődik a két törvény között:

ISZMÉNÉ

„Azt nem teszem. [istenek törvényein tapodást]
De nem vállalnám azt se, hogy
az állam ellen elkövessek bármit is.”¹⁶

Iszméné lelkében e konfliktus az isteni törvény javára dől el: ha tettében korábban nem is, de tettének következményében osztozni kíván Antigonéval: „De most a vészben nem tart vissza semmi, hogy veled hajózzam szenvedések tengerén.”¹⁷ E tettevel Iszméné hőssé nemesedik.

Kreón Haimónnal történt konfliktusát követően végzetesen magára marad, Szophoklész előre sejteti Kreón bukását, s Szophoklész két rend, két törvény közötti állásfoglalását. Kreón is kezdi (be)látni hibáit, ugyanakkor nem képes feladni gőgös elvakultságát, arroganciáját, és képmutató módon úgy akarja Antigoné halálát, hogy azzal ne sértsen isteni törvényt.

A tragédia, a drámai feszültség krízispontján Teiresziász baljós szavait követően Kreón megtörik, zavarttá válik, kétségbeesését követően a karvezető tanácsára visszavonja parancsait. Látszólagosan a feszültség feloldódik, Antigoné győzelmét hozva. Az exodoszban bekövetkezik a mű elején már sejtetett katasztrófa: Kreón kései felismerése valóban késeié válik, Antigoné, Haimón és Eurüdiké halálát követően Kreón összeroppan, erkölcsileg összeomlik.

Szophoklész a drámai cselekmény megjelenítésével állásfoglalásra kényszeríti nem csupán Iszménét, hanem az olvasót is: a „földi rendelet”, avagy az „istenek íratlan, szent törvényei” bírnak prioritással? Nekünk is állást kell hát foglalnunk: hitet kell tennünk az általános személyiségi jog, a személyiségi értékek tisztelete, tiszteletben tartása előtt.

¹³ Uo. 21. (219-220)

¹⁴ Uo. 32. (518)

¹⁵ Uo. 15. (58-64)

¹⁶ Uo. 16. (78-79)

¹⁷ Uo. 33. (535-536)

Az „istenek íratlan, szent törvényei”, az általános személyiségi jog primátusa Antigoné által követett isteni szent törvény személyiségi jogi megközelítésben az általános személyiségi joggal azonosítható. A védelmezni kívánt személyiségi jog egységes, miként maga az emberi személyiség is. A természetes személlyel szoros egységet alkot, annak sajátja, a priori érvényesülést kívánó alanyi joga. A személyiség ugyanakkor több is ennél, átható, szuggesztív erejű érték, s mint ilyen nem szűnik, nem szűnhet meg az érintett személy halálával, annak halála után is fennmarad, érvényesül, személyisége örök „folyamként”¹⁸ védelemben részesül. A magánjog a kegyeleti jog keretében kíván mindennek eleget tenni, mely kegyeleti jognak csupán egyik megnyilvánulási formája az elhunyt eltemetetésének joga. A kegyeleti jog keretében – lényegét tekintve – az elhunyt személyhez fűződő jogának a kegyeleti jogosult személyhez fűződő jogává történt transformációjára kerül sor. Az elhunytat ugyanolyan védelemben kell részesíteni, mint amilyen védelem életében is megillette volna. A személyiségi érték nem szűnik meg a halál után, hisz az elhunyt ember személyisége az igazán „erkölcsi személy.”¹⁹

A személyiségi jog minden embert egyenlő mértékben megillet, az egyes, személyiséget hordozó alanyok – így Eteoklész és Polüneikész – között sem tehető különbségtétel azok személyiségi értékének kapcsán. A jognak, az általános személyiségi jognak hivatása minden ember személyiségének egyenlő védelme, mely védelem a halál után is meg kell, hogy illesse az elhunytat akként, hogy annak alanya az „érintett személy” jogképességének hiátusa okán a kegyeleti jogosult.

Antigoné jól példázza az általános személyiségi jog természetét, post mortem sérelmek esetén az igényjogosultak megjelölését, s a védelem terjedelmét. Szophoklész szerint az istenek törvényei, vagy miként Haimón említi, a „Halhatatlanok joga”²⁰, az általános személyiségi jog, melyen való „tapodás”²¹ annak lényegi korlátozását jelenti.

Az általános személyiségi jog megragadása kihívást rejtő, megfontolásra készített jogi „rejtvény”. Kant „általános törvényének” lényege szerint „cselekedj úgy, hogy önkényed szabad használata bárki szabadságával általános törvény szerint férhessen össze, kötelezettséget támaszt ugyan velem szemben, de a legcsekélyebb mértékben sem várja el, még kevésbé követeli meg, hogy teljességgel e kötelezettség kedvéért magam korlátozzam szabadságomat a fenti feltételek szerint.”²² A személyiségi jog, illetve jogvédelem kontinentális jogi „mintája” szerint a német jogalkotó mellőzte az általános személyiség védelmének generálklauzula keretében történő deklarálását, így a judikatúra a kártérítési felelősségről rendelkező BGB 823 §-ban megfogalmazott „sonstiges Recht” („egyéb jog”) alatt vélte felfedezni, majd érteni az általános személyiségi jog egyes vonatkozásait, jellemzőit. Az „allgemeines Persönlichkeitsrecht” egyes tartalmi elemeit, többek között a személyi identitás, tisztesség, becsület, magánszféra védelmét megjelenítő és hangsúlyozó jogesetek, így a Schacht-Brief²³ és a Herrenreiter²⁴ ítéletek jelenítették meg.

¹⁸ BALÁS P. Elemér: *Személyiségi jog*. In: Szladits Károly (szerk.): *Magyar magánjog*, 1. köt. Általános rész, Személyi jog. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1941. 627.

¹⁹ Uo. 632.

²⁰ SZOPHOKLÉSZ, 41. (736)

²¹ Uo. 40. (732)

²² Immanuel KANT: *Az erkölcsök metafizikája*. Gondolat, Budapest, 1991. 326.

²³ BGH 13, 334

A magyar jogelmélet, az Alkotmánybírósági és bírósági jogalkalmazási gyakorlat az általános személyiségi jogot az emberi méltósághoz való joggal azonosította, mely jog a természetes személy sajátja. Sólyom László egyik párhuzamos indokolásában (23/1990. (X.31.) Ab hat.: A halálbüntetésről) az ember és a jogi személy közötti elvi különbséget ugyanis abban látta, hogy méltóságából fakadóan az ember személyiségének van egy olyan magja, amely felett az érintett egyénen kívül senki nem rendelkezhet (így a jog sem). Személyiségnek e része tehát a jog által érinthetetlen. A személyiség azonban a jog számára negatívumot jelent, mindazt, ami nem tartozik a külső világhoz. Ahogy Sólyom fogalmaz: „a „személyiség” azonban nincs a jogba bezárva”.²⁵ „Kívülről – hát még jogilag! – nem biztosítható, de meg sem határozható; a körülményektől viszonylag független, mert mértéke maga az egyén.”²⁶ Korábban a Polgári Törvénykönyv kodifikációja során felmerült, hogy a személyek részen belül a személyhez fűződő jogok körében az általános személyiségi jog, mint védelemben részesítendő jogtárgy kerüljön megjelölésre. Ez azonban kizárta volna a személyhez fűződő jogok védelme köréből a jogi személyeket és a jogi személyiség nélküli jogalanyokat. Ezért a kodifikációs bizottság, majd a hatályba nem lépett Polgári Törvénykönyvről szóló 2009. CXX. törvény is eltekintett ettől a megfontolástól.

A személyiségi jogi védelem a természetes személyt jogképességének kezdetétől fogva illeti meg minden korlátozást, feltételt nélkülözve. A személyiség, az általános személyiségi jogi jogalanyiség nem vonható korlátok közé, nem tehető feltételektől függővé. A Kreón által vallott, állampolgári jogokra való feltételes jogosultság a ma köntösében a személyhez fűződő jogokra vonatkozó jogosultság jogellenes, alkotmányellenes megközelítést jelentené. A személyiségi jog hordozóját jogképességétől fogva alanyi jogok megillető magasan preferált jog, melynek feltételtől való függővé tétele ezen jogon való „tapodást” jelentene.

Az általános személyiségi jog primátusa ugyanakkor szükségszerűen feltételezi a személyi értékek halál utáni védelemben részesítésének igényét. A német Bundesgerichtshof egyik alapvető jelentőségű ítéletében vezette le ennek egzakt kívánalmát: „az emberi méltóság és a személyiség kibontakoztatásához való jogok az alapjog értelmében csak akkor részesülnek védelemben és igazolhatóak, ha az ember, halálát követően az „életképet” érő legalább súlyos jogsértésekkel szembeni védelemben bízik, és ilyen elvárásokkal élhet.”²⁷

Ez az „alaptétel” azonban ingoványos talajra vezet bennünket. A magyar – jelenlegi – magánjogi szakirodalom nem támogatja a személyiségi jog halál utáni fennálltát. A személyi értékek post mortem védelmét igenlő elgondolás azonban nem idegen sem a magyar, sem pedig más külföldi magánjogi gondolkodástól sem, hiszen a francia mintát maga számára mértéknek tartó Balás P. Elemér megfogalmazása szerint „az elhalt ember személyisége az igazi „erkölcsi” személy, melynek hordozója esetleg más egyén, aki erre leginkább alkalmas, elsősorban a közeli hozzátartozók.”²⁸

²⁴ BGH 26, 349

²⁵ SÓLYOM László: *A személyiségi jogok elmélete*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992. 12.

²⁶ Uo. 313.

²⁷ BGHZ 50, 139.

²⁸ BALÁS P., 1941. 632.

A magyar magánjog a kegyeleti jog kifejezéssel operál, mely kegyeleti jogként az elhunyt személy emlékének tiszteletben tartásához való jogot érti, amelynek kettős megjelenési formája van: egyrészt jelenti az elhunyt eltemetetéséhez való jogosultságot, másrészt fellépést azon jogsértésekkel szemben, melyek az elhunyt életében személyhez fűződő jogainak sérelmét jelentették volna.

Az eltemetetésre való jogosultságról a Polgári Törvénykönyv nem szól. Magáról az eltemetetésről korlátozott körben, az öröklési jogi részben, a hagyatéki tartozások között tesz csupán említést akként, hogy elsődleges, az örökösök által kiegyenlítendő hagyatéki tartozásként az örökhagyó illő eltemetetésének költségeit rendeli.

A kegyeletnyilvánítás követelményeit a társadalomban, illetve szűk környezetünkben kialakult, normatív jogi tartalom nélküli szokás és erkölcsi szabályok rendezik. Ilyen erkölcsi szabály a halotti tor tartása, melyről Tárkány Szűcs Ernő részletesen értekezik. Népszokásként jeleníti meg pl. Moldovány Gergelyt idézve az ismételt tor megülésének kötelezettségét, mely Oravicabányán és környékén volt szokás a temetés utáni 9., 20., 40., napra fél és egész évre, valamint a halott neve napján.²⁹

Az eltemetetésre jogosult kegyeleti jogosultakról a temetőkről és a temetkezésről szóló törvény ad iránymutatást.³⁰ E körben csupán egyetlen momentumot érdemes kiemelni: a sírhely, a síremlék jogi helyzetének szabályozására nem a birtok- és tulajdonvédelmi szabályok alkalmasak, a síremlék a kegyeleti jog megtestesítésének elsődleges eszköze, így a személyiségvédelmi szabályokkal mutat szoros kapcsolatot.

Ugyancsak a kegyeleti jog terminus nyer alkalmazást az elhunyt személyi értékeinek post mortem sérelme esetén. Ez azonban szükségessé teszi a védelem teoretikus konstrukciójának vizsgálatát. Westermann³¹ az elhunyt személyt a hátramaradt hozzátartozók különleges személyiségi joga által kívánta védeni. Heldrich³² ezzel szemben a hozzátartozókat Treuhänderként kezelve az elhunyt személyiségi érdekeinek védelmezőjeként tünteti fel. A magyar felfogás Westermann álláspontját vallja magáénak. A Szakértői Javaslatban megjelenő indokolásból levonható következtetés szerint az elhunyt személyiségi értéke a kegyeleti jogosult személyhez fűződő jogává transzformálódott, s így, mint a halottjuk emlékének megőrzéséhez fűződő, a túlélő jogosultakat megillető személyiségi jog részesül védelemben.³³

²⁹ TÁRKÁNY SZÜCS ERNŐ: *Magyar jogi népszokások*. Gondolat, Budapest, 1981. 197. Idézi: MOLDOVÁN Gergely: *A magyarországi románok*. Budapest, 1913. 208.

³⁰ 1999. évi XLIII. tv. 20. § (1) bek. alapján az elhunyt eltemetetésére kötelezettek: a. aki a temetést szerződésben vállalta b. akit arra az elhunyt végrendelete kötelez c. végintézkedés hiányában az elhunyt elhalálása előtt vele együtt él házastársa d. az elhunyt egyéb közeli hozzátartozója a törvényes öröklés rendje szerint. ha nincs temetésre kötelezett személy, ismeretlen helyen tartózkodik, vagy nem teljesíti kötelezettségét, úgy a temetésről az elhalálás helye szerint illetékes települési önkormányzat polgármestere gondoskodik.

³¹ Harm-Peter WESTERMANN: *Das allgemeine Persönlichkeitsrecht nach dem Tode seines Trägers*. FamRZ, 1969. 566.

³² Andreas HELDRICH: *Der Persönlichkeitsschutz Verstorbener*, Heinrich Lange-FS, 1970. 169.

³³ SZÉKELY László: *Személyhez fűződő jogok*. In: Vékás Lajos (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Complex Kiadó, Budapest. 2004. 169.

A kegyeleti jogosultak között különbség tehető általános és kegyeleti jogosultak között.³⁴ Általános jogosultak mindazok, akik valamilyen emlékképet hordoznak tudatukban az elhunytáról. Nem látjuk feltétlenül szükségesnek az általános jogosult és az elhunyt közötti hozzátartozói viszony fennálltát, sőt – álláspontunk szerint – nem szükséges e minőség megállapításához közeli, baráti kapcsolat fennállta sem. Elegendőnek látjuk bármely, emlékkép megőrzésére alkalmas viszony meglétét azzal, hogy az eset körülményei figyelembevétele mellett némely esetben el lehet tekinteni akár a személyes kapcsolat meglététől is. A személyiség „lenyomatot” hagy a társadalom tagjai, a közösség életében, s e „lenyomat” annak az elhunyt életében való intenzitásának függvényében lévő elevenséggel él, élhet, maradhat fenn a közösség egyes tagjaiban. Az egyes személyiségjegyek képesek sokszor olyan benyomást gyakorolni a körülölelő társadalmi környezetre, mely hatás az élő személyiség részévé válhat, s mint ilyen ugyancsak védelmet igényelve.

A jogosultak további körét alkotják a kegyeleti jog különös jogosultjai. Különösnek azért tekinthetjük őket, mert – Törő és Petrik szerint egyaránt³⁵ – a kegyeleti jog egyes részjogosultságaihoz kapcsolódik igényérvényesítési joguk.

A különös kegyeleti jogosulti kör az általános kegyeleti jogosulti körből eredően eltérő értelmezést nyer a jogirodalomban, így elsősorban Törő és Petrik által kimunkált jogosulti körtől. E körbe részünkről azon személyeket soroljuk, akik a Polgári Törvénykönyv alapján az elhunyt emlékének megsértése esetén keresetindításra jogosultak, így a hozzátartozó, a végrendeleti juttatásban részesített személy, illetőleg ha a meghalt személy jóhírnevét sértő magatartás közérdekbe ütközik, úgy az ügyész.

A keresetindítás joga valamennyi jogosultat önállóan illeti meg azzal, hogy annak fogantatásakor kölcsönösen együttműködve kell eljárniuk. A judikatúra szerint „egyik jogosult sem tehet olyan intézkedéseket, amely sérti a halott emlékét és a többi kegyeleti jogosult jogait, illetve méltánylást érdemlő érdekeit.”³⁶ Az együttműködést nem csupán ugyanazon személyhez kapcsolódó kegyeleti jog gyakorlása feltételezi, lehetséges – és az egyes, önálló kegyeleti jogok védelme ezt is igényli – ugyanazon eseményhez, cselekményhez kapcsolódó kegyeleti jogok megsértése esetében is.

Az egyes, judikatúrában fellelhető jogsértések közül – az Antigonéban rejlő jogsértésre is tekintettel – ehelyen a jóhírnevhez való jog post mortem védelmét emeljük ki, mely nem más, mint a személyiség post mortem jogi oltalma a becsület vonatkozásában. Maga a hírnév tartalmi jellegű egyediesítési eszköz. A halott emlékének a fenntartásához is szükség van egyediesítésre. Ebben a formai jellegű név mellett jelentős szerepet kap a tartalmi megkülönböztetés, azaz a hírnév. A post mortem jóhírnevhez való jogosultság német útján az egyik legjelentősebb mérőföldkő az ún. Mephisto-Entscheidung³⁷ volt.

³⁴ Az általunk megjelenített általános és kegyeleti jogosulti személyi kör eltérő tartalmú és értelmezésű a jogirodalomban, így elsősorban Törő Károly és Petrik Ferenc monográfiáiban megjelenítettekől. TÖRŐ Károly: *Személyiségvédelem a polgári jogban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1990.; PETRIK Ferenc: *A személyiség jogi védelme*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992.

³⁵ TÖRŐ, 1990. 639.; PETRIK, 1992. 212.

³⁶ BH 1984. 352.

³⁷ BVerf 984. 352.

³⁸ BVerfGE 30, 173.

Az alapul fekvő tényállás szerint Klaus Mann a Mephisto c. művét száműzetésében írta, s állítólag Hendrik Göfgen figurájában Gustaf Gründgens jellemét rejtette el. Számítlan részlet, – így a jellem, az alak, azon, színházi darabok leírása, melyekben a színész játszott, különösen a Mephisto szerep egyezése és a Preußisches Staatstheater általános intenzívává való kinevezés – mind hasonlatosságot mutatott Gründgens élettörténetével. Több, a környezetében élt személy is visszatér szereplőként a regényben. A regény felújított kiadásban 1956-ban, Kelet-Berlinben jelent meg. A kiadás ellen Gründgens nevében nevelt fia 1957-ben keresettel élt, de a könyv már kiadásra került, ugyanakkor további három nyugat-német kiadó általi megjelentetést sikerült megakadályoznia. Az alperes bejelentette a könyv újbóli megjelentetését 1963 augusztusában. Gründgens nem sokkal később bekövetkezett halála után a felperes többször eredménytelenül tiltakozott, majd bírósághoz fordult. Első fokon az alperesi kiadó nyert, a másodfokon eljárt Landgericht ugyancsak elutasította a felperesi keresetet arra hivatkozással, hogy „Gründgens regényben megsérült személyiségi jogai annak halálával megszűntek, mivel hiányzik a védendő jogi tárgy.”³⁸ Az Oberlandesgericht már helyt adott a felperes keresetének, s így az alperesi kiadó nem terjeszthette tovább a regényt.

Ez azonban elvezet bennünket a német judikatúrában már megjelent és kidolgozott-nak tekinthető, míg a magyar magánjogi judikatúrától még „idegen” területre.

A vagyoni érdekeknek a személyi viszonyokat szabályozó iparjogvédelem területén történő megjelenése, a licenciac szerződések térnyerése hatással volt a személyi viszonyokat szabályozó további területekre. A licenciac szerződések dominanciája az intellektuális, szellemi alkotómunka eredményét mintegy áruvá tette, mely áru-viszony a vagyoni érdekek mezejére vezette a személyi viszonyok eredményét. Ezen szemlélet személyi viszonyok további területére való „betörése” azonban hosszú folyamat eredménye, mely az ún. „Marlene” jogesetben jelent meg egyértelműsítően.³⁹ A bíróság álláspontja szerint „az általános személyiségi jog és annak különleges megjelenési formái, mint pl. a névhez és a képmáshoz való jog a személyiségnek nem csupán ideális, eszmei, hanem kommerciális érdekei védelmét egyaránt jelenti.”⁴⁰ Az általános személyiségi jog védelme mára már a vagyoni érdekek oltalmazását is jelenti.

A vagyoni érték megjelenését a gazdasági haszonszerzési célú jogsértések generálják. A pénz negatív ismervét Kreón is megjeleníti:

KREÓN

„Mert nincs a pénznél hathatósabb kártevő;
még államok rendjét is az bomlasztja fel;
az hajtja útra házából a férfiút;
az bujtogatja jámbor földiek szívét,
hogy szörnyű gáztettekre merszet kapjanak;
s az oktatgatja őket száz csalásra, hogy
kijátszhasssák a jó erkölcsöt szüntelen.”⁴¹

³⁸ BVerfGE 30, 173.

³⁹ BGH 143, 214.

⁴⁰ BGH 143, 214.

⁴¹ SZOPHOKLÉSZ, 24. (293-299)

Ugyanakkor paradox módon az is érezhető, hogy épp a haszonszerzés reménye az, mely a személyiségi jog újabb és újabb jellemzőjét tárja elénk, s jogi megoldásokra késztet bennünket.

Záró gondolatok

Antigoné igazát, erkölcsi értékét bár mindenki elismeri, de a magatartását övező rokonszenv ellenére sem nyer követést. Iszméné a tragédiában később osztozni kíván Antigonéval tettének következményeiben, Haimón is szerelmével hal szerelméért. Antigoné Kreón rendeletének kihirdetésétől fogva fontosabbnak tartja az isteni törvényeknek való engedelmességet, testvére tiszteletét, az emberség parancsát életénél. Antigoné válik az emberi átlagon felülemelkedő jellem, az emberi nagyság, az erkölcsi személyiség megtestesítőjévé. Bukása tragikus, s arra int, mindannyiunk kötelessége az erkölcsnek, az értékrendnek való megfelelés. Antigoné az emberi-erkölcsi nagyság örök mementója. Személyisége, a tragédia üzenete az emberség, lelkiismeret parancsát követő magatartásra való figyelmeztetés.

Az erkölcsi személy – a személyiségi jog metszetében – védelmet élvez hordozójának életében, s védelmet kell, hogy élvezzen jogképességének megszűntét követően is. A jogképesség hiánya okán a személyiségi értékek kontinuin védelmére helyezve a hangsúlyt kell az elégséges jogi eszközöket meglelni, mely jogi eszközök magában a személyiségi jog lényegében keresendők.

A személyiségi jog, a személyi értékek védelmének, s Szophoklész Antigonéjának nem is lehet más a tétele, minthogy nincs különbség az egyes emberi személyiségi értékek magánjogi védelme között; Polüneikész és Eteoklész egyazon védelemben kell, hogy részesüljön, hisz Antigoné szavaival élve: „Az Alvilágban mind a kettő egyjogú.”⁴²

⁴² Uo. 32. (514)

MÁRTA GÖRÖG**Antigoné – In Durschnitt des Persönlichkeitsrechts****(Zusammenfassung)**

Antigoné verfasst die wichtigste Fragen in dem Field des Persönlichkeitsrechts: wie lange dauert der rechtliche Schutz des Persönlichkeitsrechts, und wer sind „die Rechst-träger“? Balás P. Elemér – im Sinne der französischer Judikatur – meint, dass „die Persönlichkeit der Verstorbenen ist die wahre sittliche Persönlichkeit“. Das soll nicht anders bedeuten, dass der Schutz des Persönlichkeitsrechts nach dem Tod des Menschen nicht aufhören kann. Im Zusammenhang mit diesem Gedanken müssen die Dauer des postmortalen Persönlichkeitsschutzes und der Kreis der Wahrnehmungsberechtigten definiert werden.

In der Rechtsliteratur gibt es zwei Theorien zur Definierung der Wahrnehmungsberechtigten: Nach der Meinung von Westermann wird die Persönlichkeit der Verstorbenen durch das Persönlichkeitsrecht der Hinterbliebenen geschützt. Demgegenüber meint Heldrich, dass der Hinterbliebene als Treuhänder die Rechte der Verstorbene schützt. In der ungarischen Rechtsprechung und „Szakértői Javaslat“ ist die Meinung von Westermann akzeptiert.

Die Marlene-Entscheidung des deutschen Bundesgerichtshofs hat die Möglichkeit eröffnet, den postmortalen Persönlichkeitsschutz zu entzerren und neu zu strukturieren: In der Marlene-Rechtsprechung wird zum Ausdruck gebracht, dass das Persönlichkeitsrecht eine materielle und eine ideelle Komponente hat. Diese Meinung ist zurzeit in ungarischer Judikatur noch nicht akzeptiert, aber zum Erreichen des Ziels des Persönlichkeitsschutzes soll man diese zwei Komponenten berücksichtigen.